

Bogumiła Celer

Książnica Pedagogiczna im. A. Parczewskiego w Kaliszu

Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk

b.celer@kp.kalisz.pl

 0000-0003-1617-5334

Zofia Florczak i jej spuścizna w zbiorach specjalnych Książnicy Pedagogicznej im. A. Parczewskiego w Kaliszu

Zofia Florczak and her legacy in the special collection of the Alfons Parczewski Pedagogical Library in Kalisz

Abstract: The article aims to commemorate Zofia Florczak (1912-1996), a teacher with a Ph.D. in Polish philology, a scoutmaster, the last chief of the Polish Scouting Association for Girls before it was taken over and dissolved by the communist authorities. In 1954 she started working at the Institute of Literary Research of the Polish Academy of Sciences, the Laboratory of Theoretical Poetics and Literary Language. She is the author of studies of the history of female scouting, researcher of the history of linguistics, and the author of valuable works in this field. The aim of the paper is also to present the legacy of Z. Florczak, preserved in the special collection of the Alfons Parczewski Pedagogical Library in Kalisz. Her heritage consists of workshop materials, notes, typescripts of her works, correspondence, as well as other materials related to her interests and scientific activity.

Key words: Zofia Florczak – Alfons Parczewski Pedagogical Library in Kalisz – women – scouting – manuscript legacy.

Słowa kluczowe: Zofia Florczak – Książnica Pedagogiczna im. A. Parczewskiego w Kaliszu – kobiety – harcerstwo – spuścizna rękopiśmienna.

„Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi” – Udział zagranicznych recenzentów w ocenie publikacji; Stworzenie anglojęzycznej wersji wydawniczej publikacji; Digitalizacja tomów archiwalnych rocznika w celu zapewnienia otwartego dostępu do nich przez Internet oraz wdrożenie i utrzymanie cyfrowej platformy redakcyjnej – zadanie finansowane w ramach umowy nr 653/P-DUN/2019 ze środków Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego przeznaczonych na działalność upowszechniającą naukę.

Wprowadzenie

Utworzona w 1949 r. Książnica Pedagogiczna im. A. Parczewskiego w Kaliszu pełni funkcję nie tylko placówki wspierającej proces kształcenia i doskonalenia nauczycieli, ale także prowadzi działalność naukową, popularyzatorską i wydawniczą. Jej zbiory są największe w mieście i najbardziej zróżnicowane; w skład kolekcji wchodzi: książki i czasopisma z XIX-XXI w., stare druki, rękopisy, zbiory muzyczne, kartograficzne, ikonograficzne, audiowizualne, dokumenty życia społecznego. Zasób biblioteki uzupełniają kolekcje biblioteczne, spuścizny osób i instytucji.

Celem artykułu jest przypomnienie postaci Zofii Florczak oraz zaprezentowanie i zwrócenie uwagi na jej spuściznę rękopiśmienną, która od kilkunastu lat znajduje się w zbiorach specjalnych kaliskiej Książnicy. Materiały zostały przekazane do biblioteki w 2006 r. przez zamieszkałego w Kaliszu Adama Wasilewskiego, krewnego Z. Florczak. Spuścizna zgodnie z wolą darczyńcy została przyjęta do zbiorów, skatalogowana i włączona do kolekcji rękopisów. Otrzymane materiały były częściowo uporządkowane, podzielone na materiały warsztatowe, maszynopisy prac naukowych, korespondencję.

Z życia Zofii Florczak

Zofia Florczak, pseud. Zofia, Zosia, urodziła się 14 VII 1912 r. w Kijowie¹, w polskiej patriotycznej rodzinie. Podczas przewrotu rewolucyjnego w Rosji Zofia była świadkiem prześladowania Polaków w Winnicy, rozstrzeliwań i nocnych rewizji w domu rodzinnym. Przeżycia z dzieciństwa na trwałe wpoily jej silne przywiązanie do polskości i antykomunistyczną postawę. W Warszawie ukończyła Państwowe Gimnazjum im. Emilii Plater, a następnie studia polonistyczne i pedagogiczne na Uniwersytecie Warszawskim². Jak sama wspomina, jej młodość „była pełna ciekawości świata już od lat wczesnych”. Pisała: „z przeżyć dzieciństwa weszłam od razu w Polskę wolną i niepodległą. Moimi bohaterami stali się ci, którzy o nią walczyli, i którzy ją zaczęli odbudowywać”³.

---

¹ J. Tazbir, *Florczak Zofia Irena (1912-1996)*, [w:] *Harcerski słownik biograficzny*. T. 2, pod red. J. Wojtyczy, Warszawa 2008, s. 70-72.

² Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej [dalej AiMPAK] oraz Wojskowej Służby Polek [dalej WSP], T. 700/WSK, Wypowiedź hm. Zofii Nikiel, teczka: Zofia Florczak, s. 5.

³ *Druhna Zofia. Wspomnienie o harcmistrzyni Zofii Florczak ostatniej Naczelniczce Harcerek dawnego ZHP*, materiały zebrała U. Kret, oprac. M. Jędrzejewska, Warszawa 1998, s. 41.

Harcerka całym życiem

W 1924 r. wstąpiła do 15 Warszawskiej Żeńskiej Drużyny Harcerek, zorganizowanej przez Ewę Grodecką w 1921 r. Z harcerstwem związała się na całe życie. Często podkreślała, że określenie „całym życiem” z harcerskiego przyrzeczenia to nie przez całe życie, ale we wszystkich jego sferach: dom, społeczeństwo, praca zawodowa.

Podczas hitlerowskiej okupacji przeszła roczny kurs przygotowania do służby sanitarnej i należała do Pogotowia Harcerek. Prowadziła kształcenie harcerek, instruktorek i młodzieży z dziedziny kultury narodowej. Działała w harcerskich zespołach samokształceniowych, dyskusyjnych – z udziałem profesorów, m.in. Bogdana Suchodolskiego, Władysława Tatarkiewicza, który, jak wspominała po latach, mówił wtedy o „szczęściu”. Przez dwa lata uczęszczała w 5-osobowym zespole na tzw. poniedziałki organizowane przez profesora Adama Krokiewicza w jego mieszkaniu. Z jej inicjatywy odbywały się tajne spotkania muzyczne, wieczory tematyczne dla zespołów harcerskich i innych grup młodzieży. W ten sposób wpływała na rozwijanie się zainteresowań młodych ludzi malarstwem polskim, literaturą, rzeźbą. Jak sama wspomina: „Tak rosły przyjaźnie, narastały liczne kontakty z ludźmi, którzy pomagali odnaleźć wartość i sens życia”⁴.

Po powstaniu warszawskim trafiła do obozu w Pruszkowie, skąd po zwolnieniu przeniosła się do Krakowa. Wraz z innymi instruktorkami organizowała pomoc dla dzieci osieroconych i zagubionych; organizowała domy dziecka na Podhalu i w okolicach Krakowa.

25 III 1945 r. w Krakowie została mianowana Naczelniczką Organizacji Harcerek. W latach 1945-1956 mieszkała w Łodzi. Pracowała w Centrum Szkolenia Pracowników Opieki Społecznej jako wicedyrektor i kierowniczką Pracy Kulturalnej. Organizowała imprezy artystyczne na wysokim poziomie, pozyskując udział w nich takich autorytetów, jak Aleksander Zelwerowicz, Gustaw Morcinek czy rodzina Wiłkomirskich. W 1947 r. za pracę harcerską została aresztowana. Po wyjściu z więzienia nadal przez trudne lata powojenne była oparciem dla wielu instruktorek. Jeździła po całej Polsce odszukując samotne, zagubione harcerki i instruktorki, nawiązując kontakty i organizując pomoc. Przy okazji gromadziła i spisywała historię Organizacji Harcerek. Dzięki jej staraniom opracowano i zdeponowano w Instytucie Historii Polskiej Akademii Nauk zbiór fotografii z życia Organizacji Harcerek, a także 18 tomów archiwalnych dokumentów oraz zdjęć wojennego Pogotowia Harcerek i Służb Harcerek poza granicami kraju⁵.

---

⁴ *Harcerki 1939-1945. Relacje – pamiętniki*, wybór i oprac. K. Sroczyńskiej-Wyczańskiej i in., Warszawa 1985, s. 228.

⁵ AiMPAK oraz WSP, T. 700/WSK, tamże, s. 6.

Warto tu przywołać fragment wywiadu z Z. Florczak z 1989 r., który ukazał się w pierwszym numerze pisma harcerek „Rzeka”. Mówiła wówczas:

widziałabym kształtowanie harcerki na kobiety, a nie kobietki. Kobiety, w których od najmłodszych lat powinny się umacniać te specyficzne cechy, które stanowią o ich powołaniu w domu, otoczeniu, Polsce, będącej częścią świata. [...] Instruktorka to dla mnie kobieta, która jest w całej pełni harcerką, odznaczającą się dojrzałością myśli i postawy w życiu na miarę jej wieku i rozwoju osobowego. [...] Jest, bez względu na pełnioną funkcję, siostrą, zawsze idzie drogą prawdy⁶.

Wywiad kończy się słowami Florczak:

Instruktorce [...] chciałabym dzisiaj mówić: szukajcie Polski tej, która była Polską i tej, która się teraz znów odradza. Czasy są trudne, ale w ich uwikłaniu trzeba się zdobyć na ten trud i odnaleźć te specyficzne wartości, jakie Polska miała wypisane na swoich sztandarach⁷.

To dzięki jej pomocy w październiku 1990 r., po raz pierwszy po wojnie, instruktorki z Polski wzięły udział w światowej konferencji instruktorek organizowanej przez Organizację Harcerki ZHP działającego poza granicami Kraju.

Pracownik naukowy

Pracą naukową zajęła się późno (jak wiele osób, których młodość przypadała na czas wojny), mimo to i w tej dziedzinie pozostawiła znaczące dokonania. Pracę traktowała bardzo poważnie – jako udział w rozwijaniu polskiej nauki i kultury. Należała do grona długoletnich członków Pracowni Poetyki Teoretycznej i Języka Literackiego Instytutu Badań Literackich PAN. Z Instytutem związana była od 1954 r. do czasu przejścia na emeryturę. Pracując pod kierunkiem profesor Marii Renaty Mayenowej, prowadziła badania z zakresu historii piśmiennictwa polskiego i dziejów myśli językoznawczej. Jej pierwsza książka, opracowana wraz z Lucyllą Pszczołowską trzypięciotomowa antologia *Ludzie oświecenia o języku i stylu* (t. 1, Warszawa 1958), przyniosła bogatą dokumentację świadomości językowo-stylistycznej tamtej epoki. Kolejna książka, dwutomowa: *Udział regionów w kształtowaniu się piśmiennictwa polskiego XVI wieku. Studium z zakresu socjologii pisarstwa* (Wrocław 1967), była rozprawą doktorską. Jako praca z dziedziny geografii i socjologii piśmiennictwa miała na gruncie polskim charakter nowatorski. Wyniki przeprowadzonych badań posłużyły jej autorce m.in. do opracowania not biograficznych pisarzy, drukarzy i korektorów, których pisma czy wydawnictwa uwzględnione zostały w podstawie materiałowej *Słownika polszczyzny XVI wieku* – tom pierwszy tego wydawnictwa ukazał się we Wrocławiu w 1966 r. W dalszych swych badaniach powróciła do tematyki oświeceniowej

---

⁶ Cyt. za *Druhna Zofia...*, s. 26.

⁷ Tamże.

i zajęła się poszukiwaniem związków między polską filozofią języka a myślą zachodnioeuropejską.

Ostatnią dużą pracą Z. Florczak, a zarazem podstawą jej habilitacji, było przygotowanie edycji pism prekursora strukturalnej morfonologii, autora *Pierwszych zasad grammatyki języka polskiego* (Warszawa 1822) – Józefa Mrozińskiego, generała wojsk napoleońskich i dowódcy z powstania listopadowego. Wydane w dwóch tomach jego *Dzieła wszystkie* (Wrocław 1986-1987), starannie opracowane, poprzedzone przez badaczkę szkicem biograficznym oraz opatrzone studium Mayenowej, mają dużą wartość dla historii językoznawstwa oraz dla wiedzy o kulturze polskiej początku XIX w. Z. Florczak pozostawiła ponadto kilka prac spoza głównego nurtu swoich badań. Podjęła m.in. inicjatywę uporządkowania i skatalogowania zbioru poloników w Bibliotece Bodlejańskiej w Oxfordzie. Liczący blisko 2000 woluminów księgozbiór został przez nią opisany z autopsji. Po wielu latach starań jej opracowanie na temat tego zbioru ukazało się drukiem w roku 1992 pt. *Libri Polonici. A special collection in the Bodleian Library*⁸; katalog poloników (ok. 3000 pozycji) w opracowaniu Małgorzaty Sidor i Piotra Szymora wydano rok później pt. *Polonica from the Bodleian's pre-1920 catalogue* (Oxford 1993)⁹. Ułatwienie dostępu do polskich zasobów *Bodleiany* jest szczególnie ważne wobec strat, jakie w czasie wojen poniosły biblioteki w kraju.

Podróż do Afryki

Z ważniejszych faktów z życia Z. Florczak warto wspomnieć, że na zaproszenie polskiej lekarki dr Wandy Błęńskiej wyjechała w 1967 r. na kilka miesięcy do Afryki, gdzie pomagała w Ośrodku Szpitalnym dla trędowatych w Bulubie (Uganda)¹⁰. Przybyła tam aby dokumentować pracę Błęńskiej oraz zgromadzić materiały historyczne na temat obozów dla uchodźców z Polski w Ugandzie, w których w latach 1942-1946 prężnie działało polskie harcerstwo (obozy Nyabyeya w dystrykcie Masindi i Koja-Mpunga w dystrykcie Mukono). Owocem tej podróży stały się dwie małe książeczki ukazujące heroiczną i wykonywaną w niezwykłych warunkach pracę znanej szeroko w świecie lekarki trędowatych. Pierwsza z nich, pt. *Dokta...* (Oborniki Wielkopolskie

---

⁸ „Bodleian Library Record” 1992, t. 14, nr 3, s. 207-227.

⁹ Zob. krytyczną recenzję tej publikacji autorstwa Anny Supruniuk, *Polonica from the Bodleian's pre-1920 catalogue*. [Oprac. Małgorzata Sidor, Piotr Szymor]. Oxford: Bodleian Library, 1993, 2 IV, 277 s. (brak recenzentów, opiekę naukową nad książką sprawował Jan Pirożyński, dyrektor Biblioteki Jagiellońskiej, [recenzja], „Archiwum Emigracji : studia, szkice, dokumenty” 1998, z. 1, s. 227-229.

¹⁰ N. Gehlis, *Praca lekarska dr Wandy Błęńskiej jako przykład holistycznego podejścia do pacjenta*, „Annales Missiologici Posnanienses” 2015, t. 20, s. 45-52.

1993) jest biografią Błęńskiej, druga, pt. *Buluba...* (Poznań 1994), cyklem reportaży z Ugandy.

Pod koniec życia Z. Florczak poświęciła się dokumentowaniu historii harcerstwa. Uczestniczyła w pracach zespołu, który pod auspicjami Instytutu Historii PAN przygotował dwa obszernie tomy ukazujące udział i rolę harcererek w działaniach konspiracyjnych w okresie wojny i okupacji – *Harcerki 1939-1945* (Warszawa 1973, 1983), oraz *Harcerki 1939-1945. Relacje – pamiętniki* (Warszawa 1985). Obie książki są nie tylko świadectwem pewnego etapu historii Polski. Są też testamentem duchowym pokolenia wychowanego na ideałach harcerskich, pokolenia, które własną wizję świata musiało konfrontować z okrucieństwem i barbarzyństwem wojny. Ostatnią inicjatywą Z. Florczak było podjęcie przy współpracy z Anną Krassowską-Olszańską pracy nad książką dokumentującą działalność Olgi Małkowskiej, założycielki harcerstwa żeńskiego¹¹. Sama też ma zapewnione miejsce w historii tego ruchu.

Mimo pogarszającego się zdrowia, Z. Florczak do końca pozostała czynna i zachowała dyscyplinę wewnętrzną. Z humorem nazywała siebie oraz grupę pań reprezentujących dawną Organizację Harcererek „Wędrowniczkami Zachodniego Stoku”. Ze zbioru wspomnień spisanych przez harcerki wyłania się jej postać jako osoby, która nie lubiła opowiadać o sobie. O wielu faktach z jej życia współpracujące z nią osoby dowiadywały się przy okazji czy to innej opowieści, czy publikacji, najczęściej gdy opowiadała o Organizacji Harcererek tej przedwojennej i tej niejawnej, którą prowadziła do śmierci¹² – „Przy każdej okazji czuło się też jej dbałość o piękno polskiego języka, dbała o każde wypowiedane słowo”¹³.

Zmarła 5 XII 1996 r., pogrzeb odbył się 13 grudnia. Wzięły w nim udział drużyny harcererek, instruktorki z Polski i z zagranicy. Została pochowana na Cmentarzu Powązkowskim. Jak czytamy w artykule wspomnieniowym Teresy Dobrzyńskiej:

Kiedy nad jej grobem na warszawskich Powązkach modlił się ksiądz Zdzisław Peszkowski, pozdrowienie w języku suahili wygłaszała dr Wanda Błęńska, a drużyny harcererek śpiewały harcerskie pieśni – wszyscy tam zgromadzeni mieli świadomość, że odszedł Ktoś niezwykły¹⁴.

¹¹ Z. Florczak, A. Krassowska-Olszańska, *Olga Małkowska: życie i działalność*, Warszawa 1998.

¹² *Druhna Zofia...*, s. 4.

¹³ Tamże, s. 10.

¹⁴ T. Dobrzyńska, *Zofia Florczak (14 sierpnia 1912 – 5 grudnia 1996)*, „Pamiętnik Literacki” 1998, nr 2, s. 231.

Charakterystyka spuścizny w zbiorach Książnicy

Materiały przekazane do Książnicy są związane z pracą zawodową i działalnością naukową Z. Florczak, nie ma – oprócz kilku wspomnień – dokumentów prywatnych czy rodzinnych, nie ma też korespondencji prywatnej. W spuściznie znajdują się natomiast materiały warsztatowe badaczki, notatki, maszynopisy jej prac, szchotka wydawnicza, kilka listów i inne materiały związane z jej zainteresowaniami i działalnością naukową. Spuścizna została zinwentaryzowana, pod sygnaturami od R 67 do R 74. W sumie tworzy ją osiem jednostek inwentarzowych w 28 teczkach.

W pierwszej grupie materiałów, obejmującej jednostki od R 67 do R 69, znalazły się maszynopisy wierszy Krystyny Krahełskiej. W tym roku obchodzimy 105. rocznicę urodzin poetki, harcerki, pielęgniarki, etnografki, żołnierza Armii Krajowej, uczestniczki powstania warszawskiego. Z. Florczak poznała Krahełską w 1931 r. na Zlocie Skautów Słowiańskich w Pradze. Ślady krótkiej przyjaźni tych dwóch harcerek zachowały się także w kaliskiej spuściznie. W „Tygodniku Powszechnym” z 1976 r. Zofia następująco wspominała Krahełską:

Rosła, silnie zbudowana, hoża dziewczyna o otwartym spojrzeniu, bardzo jasnych oczu [...].

Przypadłyśmy sobie bardzo, i od razu do serca, jak to bywa w tych latach. Obie byłyśmy „górne i chmurne” i wszystko co miało na sobie znak przyjaźni – budziło w nas entuzjazm¹⁵.

Florczak pisząc o przyjaciółce, wspomina swoją rozmowę o partyzanckich pieśniach z Tadeuszem Czudowskim, organizatorem konspiracyjnych koncertów dla młodzieży. Dyskutowali m.in. o pieśni „Hej chłopcy bagnet na broń!”. Czudowski nie wiedząc, kto jest autorem wyznał, że jest przekonany, że to musi być kobieta. Florczak odtąd ilekroć nuciła te słowa ostatecznego wezwania: „[...] przyjdzie rozkaz, że już! że już trzeba nam iść! Hej chłopcy, bagnet na broń!” zastanawiała się „kto to ułożył? Kobieta?”. I dopiero po latach dowiedziała się, że autorką była właśnie Krahełska¹⁶.

Po Krystynie został pomnik Syreny, ozdoba i herb Warszawy. Pozostawiła też, jak wspomniano, wiersze, które pisała od 13 roku życia. Opublikowane zostały ich trzy tomiki: *Smutna rzeka...* (Londyn 1964), *Wiersze* (Warszawa 1978) oraz *Nie przyjdę o zmierzchu. Wiersze wybrane* (Warszawa 2018). Zachował się również bogaty zbiór wierszy w postaci rękopisów i maszynopisów. Kaliska Książnica ma szczęście posiadać kilka teczek tych maszynopisów. Część z nich została przepisana przez samą Krahełską, część skopiowała i sprawdziła z rękopisami Z. Florczak. Utwory zostały przepisane z notatnika Krystyny, jak czytamy w zamieszczonej w maszynopisach notatce:

---

¹⁵ Z. Florczak, *Krystyna Krahełska. Wspomnienie ulotne*, „Tygodnik Powszechny” 1976, nr 31, s. 8.

¹⁶ Tamże.

Notatnik (album) w skórzanej brązowej oprawie z ornamentem na brzegach, wymiary 14x18 cm. Wiersze pisane są atramentem i ołówkiem, z przekreśleniami i poprawkami, robią wrażenie pisanych na gorąco, są jakby brulionem. [...] Maszynopis sprawdziła z oryginałem Zofia Florczak.

W teczce zawierającej szcztokę wydawniczą tomiku *Wierszy* znalazły się także dwa listy z 1978 r. Jadwigi Bury-Zaleskiej, siostry matki Kraheleskiej, adresowane do Z. Florczak. Listy dotyczą sprostowania notatki, która ukazała się w „Tygodniku Powszechnym” – *O wydanych przez PIW* [Państwowy Instytut Wydawniczy] *wierszach Krystyny Kraheleskiej*¹⁷. Notatka dotyczyła wydrukowania w tomiku wiersza, którego autorem jest Julian Ejsmond, a nie Kraheleska. Poetka miała w swoich zbiorach spisane także wiersze innych poetów, które były jej bliskie i zapewne przez niedopatrzanie przy opracowaniu wyboru wierszy przedrukowano również ten. Kolejna teczka zawiera przepisane odręcznie i maszynowo fragmenty listów Kraheleskiej do brata z lat okupacji.

Następnie zostały zinwentaryzowane rękopisy i maszynopisy z odręcznymi poprawkami wspomnianej wyżej rozprawy doktorskiej Florczak *Udział regionów...* (R 70/1-3, R 71), napisanej w Instytucie Badań Literackich PAN pod kierunkiem profesora Konrada Górskiego. Bardzo ciekawe są materiały warsztatowe, które zawierają informacje o wielu drukarniach w Polsce. Materiały te mają formę ankiety, składającej się z następujących, nie zawsze wypełnionych, rubryk: nazwa drukarni; adres i czas istnienia; właściciel; opiekunowie, mecenasi, nakładcy; kierownik techniczny; inni pracownicy (nazwiska, narodowość); korektorzy; wyposażenie drukarni; produkcja (ogólnie); produkcja pod względem języka; kontakty z innymi drukarniami i ośrodkami kulturalnymi. Teczka zawiera także ankiety dotyczące osób związanych z daną drukarnią. Materiały te potwierdzają, że Florczak przygotowując swoje książki, z wielkim zaangażowaniem prowadziła kwerendy także w bibliotekach prowincjonalnych.

Najliczniejszą grupą materiałów, obejmującą jednostki od R 72 (teczki 1-5) do R 73 (teczki 1-12), są rękopisy i maszynopisy dotyczące harcerstwa w Polsce i na świecie. Posłużyły one badaczce do prac nad wspomnianymi opracowaniami dotyczącymi harcerstwa. Znalazły się w nich nie tylko wspomnienia z lat okupacji samej Florczak, ale także bardzo liczne relacje i notatki biograficzne harcerek, ankiety personalne instruktorek. Wśród materiałów znajduje się również korespondencja napływająca do Florczak w latach 70. i 80. XX w., w której poruszane były sprawy źródeł archiwalnych, wspomnień, relacji, uzupełnień, korekty różnych danych biograficznych itp. Adresatkami listów były w większości harcerki. Oprócz życiorysów, w jednej z kopert znajdują się fotografie harcerek, więźniarek z Oświęcimia.

¹⁷ Z. Danielak, *O wydanych przez PIW wierszach Krystyny Kraheleskiej*, „Tygodnik Powszechny” 1978, nr 41, s. 5.

Pod sygnaturą R 73/3 przechowywane są cztery fotografie druhny Jagi, czyli Jadwigi Falkowskiej (1889-1944) – polskiej fizyczki, nauczycielki, działaczki społecznej i instruktorki harcerskiej. Była jedną z założycielek polskiego harcerstwa dziewcząt, harcmistrzynią Rzeczypospolitej, asystentką na Politechnice Warszawskiej i na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie.

Spuściznę zamyka maszynopis pracy magisterskiej Zdzisławy Brzozowskiej (1917-2007)¹⁸ zatytułowanej *Czytelnictwo w środowisku pracownic żłobków* oraz materiały pomocnicze. Trudno dziś wyjaśnić dlaczego ten materiał znalazł się w posiadaniu Z. Florczak. Brzozowska była doktorem bibliotekoznawstwa, uczestniczką powstania warszawskiego, ale też harcerką, sanitariuszką, pracowniczką Uniwersytetu Łódzkiego i Uniwersytetu Warszawskiego.

Jak wcześniej wspomniano w kaliskiej spuściznie brak materiałów prywatnych, rodzinnych. Co ciekawe, przeglądając *Inwentarz zbioru spuścizn prywatnych* Muzeum Harcerstwa w Warszawie¹⁹ można stwierdzić, że w teczkach dotyczących Z. Florczak również nie ma materiałów osobistych. Nie mniej jednak materiały będące w posiadaniu kaliskiej Książnicy są istotne dla poznania postaci tej wybitnej kobiety. Cenne są szczególnie rękopisy i maszynopisy jej prac, fiszki z notatkami.

Zakończenie

W 1998 r. ukazała się niewielkich rozmiarów książeczka o druhnie Zofii, wydana przez Główną Kwaterę Harcerek w Warszawie. Publikacja zaczyna się przywołaniem słów bohaterki niniejszego artykułu, która wspominając jedną z harcerek, pisała:

Jak to się dzieje, że człowiek może przez całe życie pozostać młody? Jak to jest, że człowiek – a nie jego stanowisko społeczne, nagle wyrasta ponad innych i rzuca blask na otoczenie, chociaż sam jest uosobieniem skromności; jak to może być, że pamięć o nim trwa ciągle, wyrazista i świeża, a właściwie nie jest to «pamięć», lecz przeżywanie?²⁰

Takie pytanie stawiała sobie Florczak. Jak czytamy we wspomnianej książeczce, dla tych, którzy znali Zofię, jej własne słowa doskonale opisują ją samą.

Na podstawie zachowanej spuścizny oraz opublikowanych wspomnień można wyobrazić sobie Z. Florczak – kobietę XX wieku, Naczelniczkę Harcerek, o której mówiono „harcerka całym życiem”, pracownika naukowego,

---

¹⁸ Szerzej o Z. Brzozowskiej zob.: A. Radziejowska-Hilchen, *Wspomnienie o dr Zdzisławie Brzozowskiej (w trzecią rocznicę śmierci). Z żałobnej karty*, „Przegląd Biblioteczny” 2010, z. 1, s. 137-139.

¹⁹ Zob. *Inwentarz zbioru spuścizn prywatnych*, Muzeum Harcerstwa, [online] https://muzeum-harcerstwa.pl/images/files/PrzewodnikPoZbiorze1939_1945/InwentarzZbioruSpuściznPrywatnych.pdf [dostęp 25.07.2019].

²⁰ *Druhna Zofia...*, s. 3.

podróżniczkę, „Wędrowniczkę Zachodniego Stoku”, starszą siostrę. Jak widać działalność druhny Zofii była wszechstronna. Nie sposób powiedzieć o wszystkim. Jej zaangażowanie w pracę naukową i w działalność harcerską było tak wielkie, że nie pozostawiało już miejsca na życie prywatne. A przy tym była niezwykle skromnym człowiekiem, bowiem kiedy na zaproszenie władz ZHP wszyscy naczelnicy Głównych Kwater opowiadali o swoich osiągnięciach z ponad 40-letniego okresu działalności, Z. Florczak „ku zaskoczeniu zebranych, była najbardziej zwięzła”²¹.

Organizacja w 2019 r. konferencji „Kobiety Polsce, Polska kobietom” przez Katedrę Książki i Historii Mediów Wydziału Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii UW dała asumpt do sięgnięcia na nowo do schowanych w magazynie kaliskiej biblioteki materiałów, a przede wszystkim do odkrycia na nowo postaci Z. Florczak. We współczesnym świecie upadku autorytetów było to bardzo cenne doświadczenie.

Bibliografia

Archiwalia

Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej oraz Wojskowej Służby Polek, T. 700/WSK:

- Wypowiedź hm. Zofii Nikiel, teczka: Zofia Florczak.
- Wypowiedź hm. Józefa Piątkowskiego, przedstawiciela Stowarzyszenia Szarych Szeregów, teczka: Zofia Florczak.

PBP Książnica Pedagogiczna im. A. Parczewskiego w Kaliszu. Spuścizna Zofii Florczak w zbiorach Książnicy (wykaz):

- Poezje / Krystyna Kraheńska. - Pol. XX w. Rps Masz. 29,5x21 cm i mniej. K. 170. Sygnatura: R 68Wiersze / Krystyna Kraheńska. - Pol. II poł. XX w. Masz. 29,5x21. cm. K. IV + 86; V+70+VI+70; V+86; V+86. Sygnatura: R 67/1-4, R 68, R 69.
- Udział regionów w kształtowaniu się piśmiennictwa polskiego XVI wieku [maszynopis pracy doktorskiej oraz materiały pomocnicze] / Zofia Florczak. - Pol. 1964. Masz. 29,5x21 cm i mniej. K. V + 208+217+141. Sygnatura: R 70/1-3.
- Drukarnie w Polsce (ankiety) / Zofia Florczak. - Pol. Lata 60 XX w. Rps,masz. 29,5x21 cm i mniej. K. 176. Sygnatura: R 71.
- Harcerki w walce z okupantem hitlerowskim 1939-1945. / Zofia Florczak. - Pol. ok. 1980. Masz. 29,5x21 cm i mniej. K. 157; 134; 229; 475; 294. Sygnatura: R 72/1-5.

---

²¹ AiMPAK oraz WSP, T. 700/WSK, Wypowiedź hm. Józefa Piątkowskiego, przedstawiciela Stowarzyszenia Szarych Szeregów, teczka: Zofia Florczak, s. 5.

- Materiały pomocnicze dotyczące harcerstwa w Polsce i na świecie / Zofia Florczak. – Pol. XX w. Rps,masz., druk. 29,5x21 cm i mniej. Listy, książki, fotografie K. 103; 128; 184; 79; 115; 110; 42; 125; V + 74. Sygnatura: R 73/1-11.

Opracowania

- Danielak Z., *O wydanych przez PIW wierszach Krystyny Krahełskiej*, „Tygodnik Powszechny” 1978, nr 41, s. 5.
- Dobrzyńska T., *Zofia Florczak (14 sierpnia 1912 – 5 grudnia 1996)*, „Pamiętnik Literacki” 1998, nr 2, s. 231.
- Druhna Zofia. Wspomnienie o harcmistrzyni Zofii Florczak, ostatniej Naczelniczce Harcererek dawnego ZHP*, materiały zebrała U. Kret, oprac. M. Jędrzejewska, Warszawa 1998.
- Florczak Z., Krassowska-Olszańska A., *Olga Małkowska: życie i działalność*, Warszawa 1998.
- Florczak Z., Buluba. *Opowieść o wiosce trędowatych w Ugandzie*, Poznań 1994.
- Florczak Z., *Dokta. Opowieść o Wandzie Błęńskiej, lekarzu trędowatych w Ugandzie*, Oborniki Wielkopolskie 1993.
- Florczak Z., *Libri Polonici. A special collection in the Bodleian Library*, „Bodleian Library Record” 1992, t. 14, nr 3, s. 207-227.
- Florczak Z., *Krystyna Krahełska. Wspomnienie ulotne*, „Tygodnik Powszechny” 1976, nr 31, s. 8.
- Florczak Z., *Udział regionów w kształtowaniu się piśmiennictwa polskiego XVI wieku. Studium z zakresu socjologii pisarstwa*, Wrocław 1967.
- Gehlis N., *Praca lekarska dr Wandy Błęńskiej jako przykład holistycznego podejścia do pacjenta*, „Annales Missiologici Posnanienses” 2015, t. 20, s. 45-52.
- Harcerki 1939-1945*, [oprac. Z. Florczak i in.], pod red. M. Straszewskiej, Warszawa 1973; wyd. 2 popr. i uzupeł., pod red. K. Wyczańskiej, Warszawa 1983.
- Harcerki 1939-1945. Relacje – pamiętniki*, wybór i oprac. K. Sroczyńskiej-Wyczańskiej i in., Warszawa 1985.
- Inwentarz zbioru spuścizn prywatnych*, Muzeum Harcerstwa, [online] https://muzeum-harcerstwa.pl/images/files/PrzewodnikPoZbiorze1939_1945/InwentarzZbioruSpusciznPrywatnych.pdf [dostęp 25.07.2019].
- Krahełska K., *Nie przyjdę o zmierzchu. Wiersze wybrane*, Warszawa 2018.
- Krahełska K., *Smutna rzeka...*, Londyn 1964.
- Krahełska K., *Wiersze*, Warszawa 1978.
- Ludzie Oświecenia o języku i stylu*. T. 1, oprac. Z. Florczak i L. Pszczołowska, pod red. M.R. Mayenowej, Warszawa 1958.
- Mroziński J., *Dzieła wszystkie*, do druku przygotowała Z. Florczak, Wrocław 1986-1987.
- Mroziński J., *Pierwsze zasady grammatyki języka polskiego*, Warszawa 1822.
- Polonica from the Bodleian's pre-1920 catalogue*, [oprac. M. Sidor, P. Szymor], Oxford 1993.

Radziejowska-Hilchen A., *Wspomnienie o dr Zdzisławie Brzozowskiej (w trzecią rocznicę śmierci). Z żałobnej karty*, „Przegląd Biblioteczny” 2010, z. 1, s. 137-139.

Słownik polszczyzny XVI wieku. T. 1, Wrocław 1966.

Supruniuk A., *Polonica from the Bodleian's pre-1920 catalogue*. [Oprac. Małgorzata Sidor, Piotr Szymor]. Oxford: Bodleian Library, 1993, 2 IV, 277 s. (brak recenzentów, opiekę naukową nad książką sprawował Jan Pirożyński, dyrektor Biblioteki Jagiellońskiej, [recenzja], „Archiwum Emigracji : studia, szkice, dokumenty” 1998, z. 1, s. 227-229.

Tazbir J., *Florczak Zofia Irena (1912-1996)*, [w:] *Harcerski słownik biograficzny*. T. 2, pod red. J. Wojtyczy, Warszawa 2008.